

İbn Haldun Akademi '26 Teşvik Ödülleri

Makale Yarışması 1.lik Ödülü

Çiğdem Kıyak – İbn Haldun Üniversitesi Özel Hukuk Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZGÜRLÜK YANILSAMASI: MODERN DİSİPLİN TOPLUMUNDA BİREYİN TUĞLAYA DÖNÜŞÜMÜ

Özet

Modern toplumda bireyin özgür olduğu düşünülse de iktidar, bireyi yalnızca dışsal baskı araçlarıyla değil; denetimi içselleştirmesini sağlayan görünmez mekanizmalar aracılığıyla da şekillendirmektedir. Bu süreç, bireyin özgün kimliğinin silinerek toplumda anonim bir varlığa ve sistemin çarklarını döndüren bir parçaya dönüşmesine zemin hazırlamaktadır. Çalışmada, bireyin inşası ve benliğinin silinmesi süreci, “*tuğla metaforu*” üzerinden ele alınmaktadır. Foucault'nun iktidar anlayışı, Byung-Chul Han'ın dijital çağ eleştirileri, Goffman'ın total kurumlar kavramı, Erich Fromm'un psikolojik uyarlanma kuramı, Hannah Arendt ve Zygmunt Bauman'ın modern toplum çözümlenmeleri disiplinler arası bir çerçevede incelenmektedir. *Dönüşüm, Kürk Mantolu Madonna, Metropolis, Beyaz Mantolu Adam, Parasız Yatılı, The Wall* ve *Another Brick in The Wall* eserleri üzerinden bireyin inşası ve benliğinin silinmesi analiz edilmektedir. Çalışma, modern toplumda bireyin yeniden inşa edildiğini, ardından benliğinin silindiğini; ancak modern toplumdaki iktidar araçlarının birey üzerindeki etkisini fark eden bireyin eleştirel bilinç yoluyla bu dönüşüme karşı bir mesafe geliştirebileceğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *disiplin toplumu, tuğla metaforu, yabancılaşma, denetim, benlik inşası*

Giriş

Modernleşme süreci ile bireyin daha özgür olduğu düşünülmektedir. Birey, hayatını nasıl yaşayacağını, nasıl davranacağını ve kime inanacağını kendisi seçmektedir. Ancak gerçekten durum böyle midir yoksa bireyin özgürlük sandığı şey modern toplum tarafından oluşturulan bir yanılsama mıdır? Bireyin özgürlüğünü genişleten modern toplum, aynı zamanda birey açısından yeni tehditleri de barındırmaktadır. Bu toplum, bireyi disipline eden, belirli normlara göre davranmasını sağlayan, onu görünmez disiplin mekanizmaları aracılığıyla yeniden inşa

eden ve denetleyen bir yapı kurmuştur. Birey, modern toplumda kendi özgür iradesi doğrultusunda hareket ettiğini düşünmekte ancak gerçekte modern toplum tarafından oluşturulan normlar çerçevesinde hareket eden bir varlığa dönüşmektedir.

Bu çalışmada, modern disiplin toplumunda bireyin inşası ve silinmesi süreci, “tuğla metaforu” üzerinden ele alınmaktadır. *Tuğla metaforu*, bireyin toplumsal normlara itaat eden, sistem içerisinde tek tipleşerek bütünü bir parçası haline gelen ve bu süreçte özgünlüğünü yitiren bir varlığa dönüşmesini ifade etmektedir. Modern disiplin toplumunun birey üzerindeki etkileri, Foucault, Goffman, Fromm, Han, Deleuze, Bauman ve Arendt’in kavramsal çerçeveleri ele alınarak açıklanmaktadır. Franz Kafka’nın *Dönüşüm* romanı, Sabahattin Ali’nin *Kürk Mantolu Madonna* romanı, Fritz Lang’ın *Metropolis* filmi, Oğuz Atay’ın *Beyaz Mantolu Adam* hikâyesi, Füzûzan’ın *Parasız Yatılı* hikâyesi ile Alan Parker’ın *The Wall* filmi ve Pink Floyd’un *Another Brick In The Wall* şarkısı, bireyin tuğla insana dönüşüm süreçlerini görünür kılan örnekler olarak yer almaktadır. Bu bağlamda çalışma, modern toplumda bireyin inşa sürecini ve bu sürecin kaçınılmaz sonucu olan benliğin silinmesini disiplinler arası bir perspektiften ele alarak açıklamaktadır.

I. Modern Disiplin Toplumu, İktidar ve Değişen Denetim Mekanizmaları

İktidar, modern toplumda tek merkezli bir yapı olmaktan çıkarak toplumu farklı mekanizmalar aracılığıyla denetleyen, daha karmaşık bir yapıya dönüşmüştür (Özdel, 2012). Bu dönüşümün en önemli örneklerinden birini ise Jeremy Bentham’ın geliştirdiği *Panoptikon Modeli* oluşturmaktadır. Bentham’ın Panoptikon modelinde, merkezde dışarıdan içerisi görünmeyen bir gözetleme kulesi, kulenin etrafında ise birbirinden bağımsız biçimde inşa edilen bir dizi hücre yer almaktadır. Bu yapı ile bireylerin izlenip izlenmediklerini bilmeden sürekli gözlemleniyor olabilecekleri düşüncesini içselleştirmeleri amaçlanmaktadır (Akbaş, 2024). Böylelikle birey, görünmeden gözetlenme ilkesi sayesinde dışsal bir zorlamaya gerek kalmadan kendi davranışlarını denetlemeye ve ona göre hareket etmeye başlamaktadır. Aynı zamanda, Panoptikon Modelinde hücreler birbirinden bağımsız olarak inşa edilmiştir. Hücrelerin bağımsız yapısı, bireylerin iletişim kurmalarını ve kolektif bir şekilde iktidara direniş göstermelerini engellemektedir. Bunun yanı sıra bu durum, bireylerin giderek yalnızlaşmasını ve hayattan soyutlanmasını da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla iktidarın sürekliliği de güvence altına alınmış olmaktadır (Özdel, 2012).

Foucault ise Panoptikon yapısını sadece bir hapisane olarak görmez. Ona göre, bu yapı modern iktidarın işleyişini anlatan güçlü bir metafordur. Nitekim modern iktidar, tek merkezli bir egemenlik anlayışından ibaret değildir. Modern iktidar, bireyin bedenini, davranışlarını, düşüncelerini ve yönelimlerini etkileyen ve hayatın her alanına yayılan bir mekanizma haline dönüşmüştür (Foucault, 1995; Gazi, 2025). Bu anlamda iktidar, yukarıdan aşağıya inen bir baskı aracı olmaktan çıkarak sahibi belli olmayan, insanın düşünce ve eylemlerini anlık akış üzerinde etkileyen ve toplumun en alt hücrelerine kadar etki eden bir güçtür (Çelik & Babaoğlu, 2024). Bu açıdan Foucault'nun iktidar anlayışı, modern disiplin toplumunu anlamak için önemlidir. Panoptikon, yalnızca bir gözetleme kulesi olmayıp modern toplumda bakışın nasıl bir iktidar aracına dönüştüğünü anlatan sembolik bir yapıdır (Foucault, 1995). Panoptikon'daki gözetleme kulesi, bakışın sınırlarını belirlemektedir; ancak o bakışın sınırlarının farkında olan birey, bakışın ötesini de düşünebilir. Panoptikon Modeli, modern toplumda hem iktidarın hem de ona karşı geliştirilen eleştirel bilincin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Zira modern toplumdaki gözetim, yalnızca bireyi her alanda izlemekle kalmayıp onun verilerini toplayarak davranış örüntülerini çözen ve bu veriler ile toplumu ve bireyi yeniden inşa eden bir niteliğe sahiptir (Aytaç, 2025). Nitekim Deleuze'nin de dediği gibi birey artık bölünebilir ve kodlanabilir bir veri haline gelmiştir (Deleuze, 1992). Dolayısıyla, modern disiplin toplumunun etkisi, dışarıdan normların dayatılmasında değil; bireyin hayatının en sıradan alanlarında da kendisini göstermektedir.

Bu bağlamda Goffman'ın "*total kurum*" kavramı önem kazanmaktadır. Total kurumlar, bireyin gündelik yaşamdan kopararak katı kurallar ve yasal düzenlemeler içinde yeniden inşa edildiği mekânlardır. Hapishaneler, okullar, huzurevleri ve mülteci kampları, total kurumlara örnek gösterilebilir. Bu kurumlarda, ilk olarak bireyin mevcut kimliği çözülmekte; yerine yeni bir kimlik ve benlik inşa edilmektedir (Balamir Bektaş & Gelgeç Bakacak, 2009). Dolayısıyla total kurumlar yalnızca fiziksel kapatma alanları değil; aynı zamanda bellek ve benlik yitim mekânlarıdır. Bu kurumlarda birey ikinci plandadır; göz ardı edilendir. Belirli prensipler doğrultusunda faaliyet gösteren bu bürokratik yapılarda keyfiliğe yer yoktur; birey, önceden belirlenen görev ve sorumlulukları çerçevesinde hareket etmektedir; hatta buna zorlanmaktadır (Bayır, 2018). Bireyin doğduğu andan itibaren içinde bulunduğu bu kuralcı dünya, bireyi modern toplumun ilkeleri doğrultusunda şekillendirirken onun kişisel alanını daraltmaktadır. Böylelikle birey, giderek yalnızlaşmakta, eleştirel bilincini yitirmekte ve iktidara karşı direnç geliştirememektedir. Bunun sonucu olarak da iktidarın devamlılığı güvence altına alınmaktadır.

Modern toplumdaki bu iktidar modeli aracılığıyla insan kategorize edilmekte, normalleştirilmekte ve belirli düşünce ve davranış kalıplarına yönlendirilmektedir. Böylelikle, birey farkında olmadan, kendisini çevreleyen kurumlar ve kurallara göre hareket etmekte ve modern toplum düzeni tarafından oluşturulan alışkanlıkların ve davranışların taşıyıcısı haline gelmektedir. Toplumsal yaşamda yer alan gelenekler, hukuki kurallar, kültürel değerler ve kurumsal yapılar, bireyin davranışını önceden belirlenen kalıplara uygun olarak değiştirmekte ve disiplin toplumunu meydana getirmektedir. Bu açıdan disiplin, toplumsal hayatın dışında bir kavram değil; tersine bizzat özündedir (Yücedağ, 2017).

Foucault'nun disiplin anlayışı, insanı cezalandırmanın dönüşümünü de anlatmaktadır. Disiplinci iktidarın amacı bireye ceza vermek, bedel ödetmek veya baskı kurmak değildir. Disiplinci iktidarın asıl amacı, bireyi modern toplumun belirlediği normlara uyan, itaat eden normal bir birey haline getirmektir. Dolayısıyla disiplin toplumunda ilk olarak deli, suçlu, sapkın veya anormal olan birey dışlanmaktadır (Foucault, 1995; Uzgören, 2025). Sonrasında ise gözetim ve ıslah süreci ile bu bireylerin benliği yeniden inşa edilerek modern toplumun istediği bir birey olarak topluma kazandırılmaktadır. Ancak bu süreçte birey sadece hukuken suç olan fiilleriyle değil; benliğinde bulunan tutkuları, eğilimleri, anormallikleri ve uyumsuzluklarıyla da iktidar tarafından değerlendirilmektedir. Bu durum, iktidarın bedeni aşarak insanların benliğini soruşturan bir yapıya dönüştüğünü ve insanların benliğinin de araştırıldığı bir nesne halini aldığını göstermektedir (Bayır, 2018). Bu süreç, total kurumlarda çok daha net görülmektedir. Zira total kurumlar, kamusal yararı gözeterek normal olmayan bireylerin topluma kazandırılması amacıyla faaliyetlerini meşrulaştırmaktadırlar. Bu kurumlarda bireyin dış dünyada inşa ettiği benlik aşağılanmakta ve yok edilmeye çalışılmaktadır. Kişisel eşyaları ve kimlikleri elinden alınan bireylerin bu kurumlarda tek bir düzen içinde yaşamlarını sürdürmesi gerekmektedir. Birey, böylelikle kendi benliğinden soyutlanarak modern toplum tarafından inşa edilen bir kimlikle yaşamını sürdürmek zorunda kalmaktadır. Bunun en derin sonuçlarından biri de bireyin artık hiçbir yere ait hissetmemesidir. Bu yersizlik, başka bir ifadeyle evsizlik duygusu bireyin benliğinde kalıcı bir yara olmaktadır (Bayır, 2018).

Modern disiplin toplumunun önemli bir dönüşüm noktası, dijitalleşmenin artması ile meydana gelmiştir. Gelişen teknolojiyle birlikte denetim ve gözetim mekanizmaları da dönüşüme uğramıştır. İnsanın bedenini denetleyen teknolojiler, 21. yüzyılda yerini bireyin kendisini özgür hissetmesini sağlayan şeffaf teknolojilere bırakmıştır. Byung-Chul Han'a göre, teknoloji ile

değişen iktidar, bireyin baskı altında hissetmesini engellemeyi hedeflerken aynı zamanda onun zihnine nüfuz ederek kendisini yönlendirmeyi ve disipline etmeyi amaçlamaktadır. Başka bir deyişle gözetim toplumunda birey, iktidar için bir veri haline gelmiştir (Han, 2017) ve araçsallaştırılmıştır (Balamir Bektaş & Gelgeç Bakacak, 2009). Sosyal medya da bu sürecin en önemli ve etkili araçlarından biri haline gelmiştir. Nitekim birey, özgür bir şekilde yaşadığını düşünürken aslında verilerini iktidara vermekte ve kendi rızası ile denetim sürecinin bir parçası haline gelmektedir (Han, 2017; Durmuşahmet, 2022). Bu iktidar biçiminde bireylerin disiplini, klasik disiplin toplumundan farklı olarak onay, görünürlük ve tavsiye dili ile sağlanmaktadır. Bireyleri kontrol altına almak için negatif ve emir içeren mekanizmalar yerine; üstü örtük bir buyurganlık tercih edilmektedir (Han, 2017). Örneğin sosyal medyadaki beğeni butonları, bireyin onay ve destek gördüğünü düşünmesini sağlamaktadır. Böylelikle birey, toplumun beklentilerine göre hareket eden bir özneye dönüşmüştür. İktidar bireyin hayatının her alanına etki etmekte (Çetin Kılıç, 2025) ancak bireyin tercihlerini kendisinin yaptığını ve özgür olduğunu düşünmesini sağlamaktadır (Han, 2017). Ne var ki birey, tercihlerini yaparken dahi iktidarın etkisiyle tek tipleştirilmektedir (Durmuşahmet, 2022). Bu bağlamda, Byung-Chul Han, Foucault'nun disiplin anlayışını bütünüyle reddetmemekte; ancak bu anlayışın dijital çağda yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Han'a göre modern bireyi dışarıdan baskıyla denetlemek ve dönüştürmek mümkün değildir; aksine birey, gönüllü olarak kendini bu iktidar anlayışına teslim etmekte ve dijital çağda kendi kendisinin sömürücüsüne dönüşmektedir (Han, 2017). Bu noktada Erich Fromm'un yaklaşımı da önemlidir. Fromm, çağdaş insanın kendisini makinenin bir parçasına dönüştürdüğünü, özgürlüğünü fiilen yitirdiğini ve adeta bir robota dönüştüğünü ileri sürmektedir (Fromm, 1996). Fromm'un ortaya koyduğu bu iddia, modern disiplin toplumunu açıkça anlatırken Han'ın dijital çağdaki bireyin inşası çözümlemesine yeni bir boyut kazandırmaktadır.

Deleuze ise modern toplumdaki iktidarın değişimini, disiplin toplumundan denetim toplumuna geçiş olarak kavramsallaştırmıştır (Deleuze, 1992). Sanayi çağında birey sınırlı mekânlarda disipline edilirken günümüzde ise denetim, sınırlı alanlardan çıkarak kredi kartlarından GPS verilerine, sosyal medyadan biyometrik sistemlere kadar uzanan karmaşık ve çok katmanlı bir denetim assemblajı halini almıştır. Birey eskiden olduğu gibi yalnızca evde, okulda, hapishanede değil; işyerinde, sokakta ve dijital ağların içinde sürekli olarak iktidar tarafından denetlenebilmektedir. Böylece Foucault'nun sınırlı mekânlarda öngördüğü denetim, Deleuze'un işaret ettiği gibi hayatın her alanına yayılmıştır (Deleuze, 1992; Yücedağ, 2017).

Sonuç olarak modern disiplin toplumunda birey, özgürleştiğini düşünürken aksine görünmez disiplin araçlarının etkisi altında hayatını sürdürmektedir. Modern disiplin toplumunda iktidar, insanın bedenini ıslah etmek yerine; zihnini yönetmeye ve dijital yollarla hayatın her alanına etki ederek bireyin davranışlarını ve benliğini şekillendirmeyi hedefleyen katmanlı bir mekanizma haline almıştır.

II. Tuğla Metaforu Üzerinden Bireyin İnşası

Modern disiplin toplumunun birey üzerindeki etkisini açıklamak için “*tuğla metaforu*” işlevsel bir araçtır. Tuğla, tek başına anlam taşımayan ancak bir bütünün parçası olduğunda işlev kazanan, standart bir ölçü ile üretilen, birbiri yerine geçebilen ve bir yapıyı ayakta tutan bir malzemedir. Tıpkı bir tuğla gibi, modern disiplin toplumunda birey de özgün, bağımsız ve kendinde bir varlık olmaktan çıkmış; sistemin bütünlüğü içerisinde sistemi devam ettirmeye çalışan ve yeniden biçimlendirilebilen bir kalıbın parçasına dönüşmüştür (Deleuze, 1992). Bu bağlamda *tuğla insan*, modern toplumda sistemin devamlılığını sağlayan ve toplumsal düzen tarafından oluşturulan kurallara uyum sağladığı ölçüde değer kazanan; fakat tam da bu nedenle özgünlüğünü yitiren bir bireyin metaforudur. Bu metafor, bireyin dışsal bir baskı ile değil; eğitim, hukuk, kültür, toplumsal normlar ve beklentiler aracılığıyla belirli bir şekle sokulmasını da ifade eder. Tuğla insan, sisteme direnmeyip sistemi içselleştirmiştir. O, kendisine sunulan kalıpların dışına çıkmadığı takdirde toplum tarafından kabul edilmektedir. Böylelikle, o toplumun bir parçası ve iktidarın da denetlenebilen bir öznesi olmaktadır.

Oğuz Atay’ın “*Beyaz Mantolu Adam*” hikâyesi, bu süreci açıkça gözler önüne sermektedir. Hikâyede, modern toplumun belirlediği normlara aykırı şekilde beyaz bir kadın mantosu giyinen adam, çevresindeki insanlar tarafından sürekli denetlenmekte, ötekileştirilmekte ve dışlanmaktadır. “*Kadın mantosu bu, hemşerim sana olmaz*”, “*bu kılıkta burada olamayacağını ve giremeyeceğini*”, “*mantosunu çıkarın*”, “*kadın mantosu*” ve “*sapık herif*” (Atay, 2023) tarzındaki tepkiler, modern toplumda bireyin yalnızca total kurumlar tarafından denetlenmediği; hayatın her alanında denetim altında olduğunu göstermektedir. Modern toplumda belirlenen ve kalıplaşmış normlara aykırı davranan bireyler dışlanmaktadır ve sistemin dışına bırakılmaktadır. Böylece birey, toplumda kabul görmek için modern iktidarın belirlediği normlara uyan bir özneye dönüşmeye zorlanmaktadır. Ancak bu süreç, insanın giderek yalnızlaşması ve benliğinin silinerek yok olması sonucunu doğurmaktadır. Nitekim hikâyenin sonunda da beyaz mantolu adam, denizin içine ilerleyerek yaşamına son vermektedir.

Bu durum aslında bireyin benliğinin silinmesini ve bunun nihayetinde hayata tutunamayan, giderek yalnızlaşan insanların sonunu, en çarpıcı şekilde gözler önüne sermektedir.

Modern toplumda bireyin inşası sürecinde, birey iktidar tarafından baskı altına alınmamaktadır; aksine bu süreç, bireyin belirli normlara uygun olarak hayatını sürdürmesi ve benliğini şekillendirmesi ile gerçekleşmektedir. Modern toplum, bireyi dışarıdan zorlayan ve baskılayan iktidar mekanizmaları yerine; insanı yönlendiren, eğiten, hayatını düzenleyen ve insanı normalleştiren mekanizmalarla benliğini etkilemeye ve bireyi tek tipleştirmeye çalışmaktadır. Bu tür mekanizmalar etkisindeki birey, seçimlerini özgür iradesi ile yaptığını düşünse bile; aslında birey modern toplum tarafından önceden belirlenen davranış kalıpları, başarı ölçütleri ve toplumsal beklentiler doğrultusunda hareket etmektedir. Bauman bireyin yaşadığı bu paradoksu şöyle tanımlamaktadır:

“Özgür bireyleri bekleyen görev, yeni elde ettikleri özgürlükleriyle kendilerine uygun yeni hücreyi bulmak ve orası için iyi ve gerekli görülen kurallar ile davranış biçimlerini sadık bir şekilde uygulayarak uyum sağlamaktır” (Bauman, 2018).

Bauman’ın bu analizi, Oğuz Atay’ın *Beyaz Mantolu Adam* hikâyesinde somut bir karşılık bulmaktadır:

“Tezgahtarla birlikte bir süre çevresinde dolaşarak ondan ne yapabileceklerini düşündüler. “Herif de manken gibi duruyor ortada. Eline kumaş topunu verip sattıramam ya!” Bir süre daha çevresinde dönüldü. “Manken” dedi şişman dükkancı gene, başka söz bulamadılar...çok sonra akıl ettiler onu manken olarak kullanmayı.” (Atay, 2023).

Atay’ın hikâyesinde, beyaz mantolu adam, birey olduğu için değil; sergilenmeye uygun olduğu için değer kazanmaktadır. Bu hikâyede, dükkân sahiplerinin onu manken olarak düşünmeleri, bireyi bir özne olarak görmediklerini, kullanım değeri üzerinden değerlendirdiklerini göstermektedir. Bu durum, tuğla insan metaforuyla da örtüşmektedir. Nitekim birey, kendi iç dünyasıyla değil; modern toplumdaki sistemlere hizmet ettiği takdirde anlam kazanmaktadır.

Fritz Lang’ın 1927 tarihli *Metropolis* filminde de modern toplumda bireyin sistemin bir parçasına dönüşmesi çarpıcı bir şekilde gösterilmektedir. Filmde işçiler, dev makine çarklarının ritmine uyan ve bedenleriyle makinenin sürekli çalışmasını sağlayan bir nesneye dönüşmüştür

(Lang, 1927, 00:15:09). Bu açıdan Metropolis, bireyin yalnızca sistem içinde çalıştırılmasını değil; aynı zamanda mekanik bir düzenin tuğlasına dönüşmesini de gözler önüne sermektedir.

Erich Fromm'un "*devingen uyarlanma*" kavramı, insanın tuğlaya dönüşümünü psikolojik olarak açıklamaya yardımcı olmaktadır. Örneğin, bir çocuğun babasının katı ve tehditkâr buyruklarından korkarak istediği davranışları sergilememesi ve uslu bir çocuk haline gelmesi, bir uyarlanma süreci sonucunda olmaktadır. Bu süreçte birey, davranışlarını değiştirirken aynı zamanda benliğini de koşullara göre şekillendirmekte ve boyun eğmektedir (Fromm, 1996). Dolayısıyla, modern toplumda bireyin yeniden inşa edilmesi süreci, baskı ile yapılan bir süreç değil; bireyin iç dünyasında kök salan ve benliğinin bir parçası haline gelen bir içselleştirme sürecidir. Bu içselleştirme süreci, Metropolis filminde de görülmektedir. Filmde bir işçi, bozulan saatin yelkovanlarını kendisi saatlerce çevirmeye çalışmaktadır (Lang, 1927, 00:33:25). Fromm'un devingen uyarlanma kavramıyla örtüşen bu sahne, sistemin bireyi yalnızca davranışsal değil; bedensel düzeyde de değiştirdiğini ve sistemin bir parçası haline getirdiğini açıkça göstermektedir. Bu sahne, bireyin tuğla insana dönüşmesinin sadece düşünsel açıdan olmadığını, bireyin bedensel olarak da yeniden inşa edildiğini gözler önüne sermektedir.

Bireyin tuğlalaşma sürecinde eğitim, hukuk ve toplumsal normlar, belirleyici ve değiştirici bir işlev görmektedir. Eğitim sistemi, modern disiplin toplumunun en etkili araçlarından biridir (Gazi, 2025). Okul düzeni içinde öğrencilerin belirli giriş ve çıkış saatlerine riayet etmeleri ve okul idaresi tarafından belirlenmiş kurallara uymaları; aksi halde cezalandırılmaları gibi hususlar, okulun yalnızca bilgi aktaran bir kurum olmadığını göstermektedir. Birey, okula başladığı ilk andan itibaren, belirli kurallara uygun olarak yaşamayı, otoriteyi içselleştirmeyi ve kendisini sürekli başkalarıyla karşılaştırmayı öğrenmektedir. Bu nedenle eğitim, bireyi belirli kalıplar altında düşünmeye ve ona göre hareket etmeye yönelten; bireyi standartlaştıran ve sisteme uygun hale getiren (Çelik & Babaoğlu, 2024) ve eleştirel bir bakış açısı geliştirmesini engelleyen bir mekanizmadır.

Füruzan'ın köyden kente göç eden bir anne ile kızını anlatan Parasız Yatılı adlı hikâyesi, bu sürecin erken yaşlardan itibaren nasıl işletildiğini göstermektedir. Yoksul çocuğun "*öğretmen tırnaklara bakacak, oysa kemirilmiş, sıskacık ellerimi saklayacak yer de yok, okul önlüğüm gittikçe soluyor, soluyor; öğretmen sevgisiz, soğuk, yorgun.*" (Füruzan, 2015, s.10)" diye düşünmesi çocuğun sistem içinde denetlenen bir özne haline geldiğini göstermektedir. Üstelik denetim yalnızca öğretmen tarafından değil, kızın sınıf arkadaşları tarafından da yapılmaktadır.

Zira “*Öğretmen güneş prizması, diyor. Çocuklar, yuuuu, diye bağıyorlar, kıza bak kıza, takunya ile gelmiş yuuuu. (Füruzan, 2015, s.11)*” ifadesi de takunya ile gelen kızın sınıf arkadaşları tarafından alaya alındığını ortaya koymaktadır. Bu sahne, denetimin sadece öğretmenler tarafından değil; sistemi içselleştiren öğrenciler tarafından da yapıldığını göstermektedir. Başka bir ifadeyle, denetim, sisteme tabi olan bireylerin iç dünyasına işlemiştir. Öte yandan, “*Parasız yatılı imtihanlarının çocukları hep erken gelir. Hiç gecikmezler (Füruzan, 2015, s.106)*” ifadesi de kızın parasız yatılı sınavına girdiğini ve bu sürecin daha derin bir boyutu olduğunu göstermektedir. Yoksul bir kızın eğitim hakkından yararlanabilmesi için dahi sisteme tabi olması, başka bir deyişle sistemin kapısından içeri girmesi gerekmektedir. Söz konusu kız bu kapıdan geçtiği anda iktidarın denetimi ve disiplini altına girmektedir.

Hukuk düzeni de bireyin inşası sürecinde etkili olan unsurlardan biridir. Hukuk, yalnızca toplumsal düzeni sağlayan normatif bir yapı değil; aynı zamanda toplumda makul bir bireyin sergileyeceği davranışları düzenleyen veya toplum tarafından onaylanmayacak olan davranışları yasaklayan bir araçtır. Hukuk, hangi davranışların toplum nezdinde kabul edileceğini ve hangi davranışların suç teşkil edeceğini düzenleyerek bireylerin hareket alanını belirlemektedir. Bu süreçte birey, davranışlarını belirlerken yalnızca yasaklara değil; hukuk tarafından normal kabul edilen ya da suç teşkil eden davranışlara da dikkat etmek zorundadır. Böylece hukuk normları, dışsal baskı ve iktidar aracı olmaktan çıkarak bireyin benliğinin bir parçası haline gelmekte ve davranış biçimlerini ve tercihlerini etkilemektedir.

Toplumsal normlar da bireyin inşası sürecini etkilemektedir. Bireyin yaşadığı aile, çevre, kültür, toplumsal cinsiyet rolleri ve alışkanlıklar, bireyin nasıl düşünmesi, nasıl davranması ve nasıl giyinmesi gerektiğini belirlemektedir. Fromm’un da belirttiği gibi birey, geleneksel bağlardan koparak özgür olduğunu düşünmektedir; ancak bu özgürlük, giderek onu yalnız ve kaygılı biri haline dönüştürür. Yalnızlık ve kaygıdan kaçmak için ise birey yeni bağlar arar ve bu arayışın sonucunda toplumsal normlara uygun bir hayat sürmeyi gönüllü olarak seçer (Fromm, 1996). Hannah Arendt de bu süreci, modern toplumun yükselişi olarak tanımlamaktadır. Nitekim modern toplum, bireylerden belirli bir davranış tarzı içinde yaşamalarını beklemekte ve onları normalleştirerek sivrilmelerinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır (Arendt, 2012). Dolayısıyla, bireyin toplumsal normlara uyumu, bir bakıma zorunluluktan değil; toplum tarafından dışlanmamak için içsel bir güdüden kaynaklanmaktadır.

Bu bağlamda tuğla metaforu, modern disiplin toplumunda eğitim, hukuk ve toplumsal normlara uygun olarak hayatını şekillendiren bireyin inşa sürecini anlatmak için güçlü bir araçtır. Nitekim bir evin inşası düşünüldüğünde, tuğlaların hepsi standart ölçüler içinde üretilmekte ve bir bütün oluşturmak için kullanılmaktadır. Modern toplumda da birey, iktidarın bireyi şekillendirmek için kullandığı araçlar sebebiyle sistemin devamlılığını sağlayan, düzeni bozmayan ve sisteme hizmet eden bir parça haline gelmiş ve bir tuğlaya dönüşmüştür. Sabahattin Ali'nin *Kürk Mantolu Madonna* romanındaki Raif Efendi, bireyin modern toplumdaki tuğlalaşma sürecini anlatan karakterlerden biridir. Raif Efendi, uzun yıllar aynı şirkette çalışmış, bilgisini, yeteneğini ve iç dünyasını sistemden gizleyerek hayatını sürdürmüştür. Nitekim onun “*bir makine gibi buraya geliyor, işlerini görüyor.. akşamları alışverişi yapıp evine dönüyordu*” şeklinde romanda tasvir edilmesi, sistemle uyum içinde yaşarken nasıl görünmez ve silik bir özneye dönüştüğünü göstermektedir (Ali, 2019, s.21). Burada dikkat çekici husus, modern toplumda bu sürecin zorla değil; gönüllü uyum ve içselleştirme ile yürütülmesidir. Başka bir deyişle modern toplumda disiplin ve denetim, bireyin benliğinin bir parçası haline gelmiştir.

Alan Parker'ın *The Wall* filmi ise tuğla metaforunu hem görsel hem de işitsel açıdan somutlaştırmaktadır. Filmde okul sahnelerinde öğrencilerin aynı hat üzerinde tek sıra halinde, yüzleri silinmiş ve ayırt edilemez kitleler olarak gösterilmesi; eğitimin bireyleri özgürleştiren değil, tek tipleştiren bir mekanizma olduğunu göstermektedir (Pink Floyd, 1982, 00:25:12). Öğrencilerin maske takmaları, benliklerinin artık olmadığını, anonim öznelere dönüştürüldüğünü ve sistemin bir tuğlası haline geldiklerini ifade etmektedir. Bu açıdan eğitim, eleştirel düşünceyi destekleyen bir yapı olmayıp bireyi sistemin bir parçası haline getiren total bir kurumdur. Aynı şekilde Pink Floyd'un şarkısında da geçen “*you are just another brick in the wall*” ifadesi, bireyin artık bütünü oluşturan standart bir tuğladan ibaret olduğunu ve kendine özgü bir benliğe sahip bulunmadığını somut biçimde göstermektedir. Ayrıca, filmde maske takan öğrencilerin kendilerini boşluğa atmaları ve sonrasındaki sahnede çarkların gösterilmesi sahnesi de bu durumu doğrular niteliktedir (Pink Floyd, 1982, 00:26:27).

III. Bireyin Benliğinin Silinmesi: Yabancılaşma ve Değersizleşme

Modern disiplin toplumunda bireyin inşa edilmesi, aynı zamanda onun benliğinin silinmesinin başlangıcıdır. Zira sisteme uyumlu hale gelmek için birey, çoğu zaman kendi isteklerini, özgün yönlerini bastırmakta; düşüncelerini özgürce ifade edememektedir. Bu sürecin başlangıcında birey, modern topluma uyum sağlarken giderek kendi benliğine yabancılaşan, kimliğini yitiren

ve değersizleşen yalnız bir özne haline gelmektedir. Böylece inşa süreci, kaçınılmaz biçimde yabancılaşmayı da beraberinde getirmektedir.

Bu süreç açısından, Goffman'ın total kurumları, bireyin benliğinin silinmesinde anahtar konumdadır. Nitekim Goffman, bu kurumları “benlik yitim mekânları” olarak adlandırmaktadır. Bu kurumlarda bireylerin benlikleri paramparça olmakta ve bu benlikler yerine sistem tarafından uygun görülen standart kimlikler inşa edilmektedir (Bayır, 2018). Total kurumların çalışma prensibi, bireyi yalnızlaştırarak toplumsal bağlarını koparmak ve sonrasında bireyi yeniden inşa etmektir. Bu süreçte birey, önceden etkisi altında bulunduğu toplumsal rollerden, kimliğinden ve hatta eşyalarından arınmakta ve yeni bir benlik inşası için hazırlanmaktadır (Bayır, 2018). Bu süreçte birey, toplum içinde kapana kısılmış gibi hissetmekte ve aynı zamanda psikolojik çözülmeye ve kimlik kaybına da maruz kalmaktadır. Birey bu süreçten sonra eski benliğine ve ait olduğu yere geri dönememektedir; bunun sonucunda da kendisini hiçbir yere ait hissedemeyen bir özne haline gelmektedir.

Fromm'a göre birey özgürleşmek için toplumsal bağlardan koptuğunda yalnız ve güçsüz hissetmektedir. Bu yalnızlık ve güçsüzlük duygusu, zamanla bireyin benliğine de yabancılaşması sonucunu doğurmaktadır (Fromm, 1996). Dolayısıyla, modern disiplin toplumunda bireyin kendi benliğine yabancılaşması, yalnızca dışsal baskılardan değil; içselleştirdiği denetimin de kaçınılmaz bir psikolojik sonucudur.

Bu psikolojik çözümlenin etkisi altında birey için artık gündelik yaşam da anlamsızlaşmıştır. Sürekli gözetim altında yaşamak, uyum sağlamak ve davranışlarını görünmez kurallara göre düzenlemek zorunda kalan birey, zamanla parçalanmışlık, kopukluk, değersizleşme ve gerçeklikten uzaklaşma gibi psikolojik sorunları derin bir şekilde deneyimlemektedir (Bayır, 2018). Bu değersizleşme, yabancılaşma ve görünmezliğin en çarpıcı örneklerinden biri, *Kürk Mantolu Madonna* romanında bulunan ve ölüm döşeginde olan Raif Efendi'dir. Onun “*Ben onlar için hiçbir şey değilim... Hiçbir şey değildim... Senelerden beri aynı evde beraber yaşadık... Bu adam kimdir diye merak etmediler*” sözleri, yıllardır aynı çevrede yaşayan bir insanın bile toplumda nasıl görünmez hale geldiğini göstermektedir (Ali, 2019, s.38).

Franz Kafka'nın *Dönüşüm* romanı ise modern toplumda bireyin işlevsiz hale geldiğinde nasıl değersizleştiğini görünür kılmaktadır. Romanın ana karakteri Gregor Samsa, bir sabah böceğe dönüşür ve bu durum sadece fiziksel bir dönüşüm değil; toplumsal ve ekonomik işlevini

kaybeden bireyin nasıl nesneleştirildiğinin bir göstergesidir. Treni kaçıran Gregor, böceğe dönüştüğünü fark etmesine rağmen işteki paketlerin henüz hazırlanmadığı endişesini taşımaktadır. Bu durum bireyin işlevli olduğunda toplumda kimlik kazandığını ve değer gördüğünü ifade etmektedir. Buna karşılık, Gregor’a bakmaya gelen temsilci ise onun nasıl olduğunu sormadan doğrudan işteki performansını eleştirmekte ve *“işteki olan sorumluluğunuzu size yakışmayacak bir biçimde ihmal ediyorsunuz”* demektedir (Kafka, 2014, s.14). Bu da bireyin sistem içerisinde insan olarak değil; işlevsel bir araç olarak görüldüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

Gregor Samsa’nın ailesiyle ilişkisi de modern disiplin toplumundaki değer mantığını göstermektedir. Kardeşi, Gregor için şu sözleri söylemiştir:

“Şu yaratığın önünde ağabeyimin adını telaffuz etmek istemiyorum, bu nedenle tek bir şey diyeceğim: bundan kurtulmanın bir yolunu bulmalıyız. Biz insan olarak ona bakmak, ona tahammül etmek konusunda elimizden geleni yaptık, sanırım kimse bizi bu konuda en ufak bir şekilde suçlayamaz (Kafka, 2014, s.59).”

Böcek olmadan önce ailenin ve sistemin bir parçası olan Gregor, böcek olduktan sonra işlevsiz hale gelmiştir. Artık hem ailenin hem de sistemin bir parçası değildir. Nitekim kardeşinin sözleri de bunu doğrular niteliktedir. Kafka’nın Gregor Samsa’sı böceğe dönüştükten sonra sistem dışına itilerek toplum nezdinde görünmez kılınmışken Sabahattin Ali’nin Raif Efendisi, sisteme uyum içinde yaşarken kendi içinde görünmez hale gelmiş ve benliğinden uzaklaşmıştır. Her iki romanda da modern disiplin toplumunun bireyi nasıl sildiği farklı yönlerden görülmektedir.

Oğuz Atay’ın *“Beyaz Mantolu Adam”* hikâyesinde beyaz manto giyen adam, normlara uygun giyinmediği ve davranmadığı için girdiği her ortamda alay konusu olmuştur. Hikâyenin sonunda ise denize doğru ilerleyerek ölmek istemiştir. Bu durum, bireyin toplumda sürekli dışlanması ve anlaşılmaması sonucunda benliğinin taşınamaz hale gelmesini ve modern toplumun bireyi tükettiğini sembolize etmektedir. Lang ise bireyin inşası sürecinde tükenen insanın kaçınılmaz sonunu Metropolis filminde bir işçi üzerinden göstermektedir. Saatin yelkovanını saatlerce çeviren işçi, artık yelkovanları döndüremez hale gelir ve yere yığılır (Lang, 1927, 00:47:15). Kafka’nın Gregor Samsa’sı, Sabahattin Ali’nin Raif Efendisi, Oğuz Atay’ın Beyaz Mantolu Adam’ı ve Lang’ın işçisi aynı kaderi paylaşmaktadır: Modern toplum, insanı ya sistemin içine çekerek tüketir ya da sistemin dışında bırakarak yok eder.

Modern disiplin toplumunun bireyin benliği üzerindeki etkisi, yalnızca yüz yüze toplumsal ilişkilerle sınırlı kalmayıp dijital çağda da teknolojik araçlarla devam etmektedir. Sosyal medya ve dijital platformlar, bireye görünürlük ve ifade alanı sunmakla birlikte çoğu zaman bireyin benliğini piyasaya göre yeniden inşa eden mekanizmalar işlevi görmektedir. Bu süreçte, bireyin değeri, aldığı beğeni sayısı veya takipçi oranı ile ölçülmektedir. Bu durum Fromm tarafından yıllar önce saptanmış bir olgunun dijital çağda yeniden ortaya çıkmasıdır. Fromm, öz güven ve benlik duygusunun başkalarının bireye yüklediği değerin yansımından ibaret olduğunu; başkalarının ondan hoşlanmaması durumunda bireyin artık kendisini hiç kimse olarak hisseceğini ileri sürmektedir (Fromm, 1996). Aytaç'a göre de birey, kendi yerini ve konumunu başkalarının düşüncelerine göre yeniden düzenlemektedir ve kendisine ilişkin algıları değiştirmek için çeşitli arayışlara girmektedir (Aytaç, 2025). Bu bakımdan birey, kendi öz değeri onay mekanizmaları aracılığıyla ölçer hale gelmekte; davranışlarını ve psikolojik durumunu sosyal medyaya göre biçimlendirmekte ve diğer kullanıcıların etkileşimine bağımlı bir özneye dönüşmektedir. Bu durum insanın kendi benliğinden uzaklaşarak sosyal medyanın bir nesnesi haline gelmesine sebep olmaktadır. Topluma göre biçimlenen birey, özgün davranışlarını bastırmakta; kendisini özgürce ifade edemeyen, kendini sürekli denetleyen ve davranışlarını normlara göre sınırlayan bir özneye dönüşmektedir.

Sonuç olarak modern disiplin toplumunda bireyin benliğinin silinmesi çok katmanlı bir süreçtir. Total kurumlar, bürokratik yapılar, normlar ve dijital gözetim mekanizmaları, bireyi iç dünyasından uzaklaştırmakta; onu yabancılaşmış, değersizleşmiş ve yalnızlaşmış bir varlığa dönüştürmektedir. Birey, bu süreçte sistemin bir parçası olarak varlığını toplum içinde devam ettirse dahi, kendi benliğini yitirmekte ve görünmez hale gelmektedir. Bu sebeple, modern disiplin toplumunda bireyin yaşadığı temel sorun, var olmak ile yok olmak arasındaki ince çizgide sıkışıp kalmasıdır.

IV. Eleştirel Bilincin İmkânı

Panoptikon, yalnızca bir gözetleme kulesi değildir; aynı zamanda bakışın sınırlarını belirleyen sembolik bir araçtır. Ancak o sınırın farkına varan birey, bakışın ötesini görebilir; iktidar tarafından denetlendiğini fark eder. Bu farkındalık da eleştirel bilincin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Zira modern disiplin toplumunun birey üzerindeki gücü, bireyin hayatının her alanına nüfuz edebilmesinden kaynaklanmaktadır; ancak bu durum bireyin tamamıyla edilgen

bir yapıda olduğu anlamına gelmemektedir. İktidar, modern toplumda gelişen ve değişen denetim ve gözetim mekanizmalarıyla yaygın ve görünmez bir hale gelmiştir. Buna karşın bireylerin onun işleyiş tarzını fark etmeleri ve ona eleştirel bir mesafe koymaları mümkündür. Nitekim birey, düşünebilen, fark edebilen ve ayırt edebilen akıllı bir varlıktır. Bu nedenle modern toplumun birey üzerindeki etkisini tartışırken yalnızca bireyin benliğinin silinmesi sürecini değil; eleştirel bilincin hangi koşullarda mümkün olabileceğini de tartışmak gerekmektedir.

İktidar, mutlak ve tek yönlü bir baskı mekanizması değildir; iktidar ilişkisi içinde bireylerin karşı koyma imkânları da bulunmaktadır. Modern toplumda birey, kendisini kuşatan iktidarın denetim mekanizmalarını fark ettiği ölçüde, bu araçlara mesafe koyabilir. Aslında buradaki temel mesele görünmez kılınan iktidar araçlarının bireyler tarafından görünür hale getirilmesidir. Birey, kendisini denetleyen ve yönlendiren mekanizmaların, beklentilerin ve onay mekanizmalarının kaçınılmaz olmadığını fark ettiğinde, tuğla olma sürecini sorgulamaya başlar. Bu noktada eleştirel bilinç, birey için yalnızca bir farkındalık değil; aynı zamanda kendi hayatını dışarıdan görebilme yeteneğidir.

Modern toplumda birey; uyum sağlamak, görünür olmak ve başarılı olmak gibi taleplerin baskısı altındayken eleştirel bilince sahip olduğunda bu taleplerin meşruiyetini sorgulamaya başlamaktadır. Bu bağlamda birey; neden sürekli üretmek, uyum sağlamak ve başarılı olmak zorunda olduğunu, neden başkalarının onayına ihtiyaç duyduğunu ve neden norm dışı kalmaktan korktuğunu sorgulamaya başlamaktadır. Söz konusu sorgulama, birey tarafından içselleştirilen iktidar mekanizmalarını görünür kılmaktadır. Romanlar, filmler ve şarkılar, bireyin eleştirel bilince sahip olabilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim Gregor Samsa, Raif Efendi, Beyaz Mantolu Adam, The Wall filmindeki öğrenciler ve Metropolis filmindeki işçiler, yalnızca birer kurmaca figür olmayıp modern toplumdaki bireyin parçalanmış, yalnızlaşmış ve tükenmiş yüzlerini de temsil etmektedir. Bu karakterleri çözümleyerek birey, kendi hayatındaki iktidar etkisini daha açık biçimde görebilmektedir. Bu açıdan sanat, yalnızca modern toplumda bireyin benliğinin yeniden inşası ve silinmesi sürecini resmeden bir alan değil; aynı zamanda bireyin iktidar etkisinin farkına varmasını ve direnme kapasitesini besleyen bir araçtır.

Bireyin eleştirel bilince sahip olması, toplumsal bağlardan tamamen arınması anlamına gelmemektedir. Birey, modern toplumda yaşarken iktidar ile kurduğu ilişkiyi mutlak itaate

dayalı değil; sorgulamaya dayalı olarak kurabilir. Kendisine dayatılan başarı, görünürlük ve işlevsellik gibi hususları sorgulamak, bu açıdan bir başlangıç olarak kabul edilebilir. Zira tuğla insanın karşıtı, toplumsal bağlardan tamamıyla kopmuş bir birey değil; sistemin kendisine biçtiği rolü mutlak olarak kabul etmeyip kendi benliğini koruyabilen bireydir. Bu, tam da bakışın sınırlarının ötesini oluşturmaktadır. Başka bir deyişle birey, eleştirel bilinç aracılığıyla Panoptikon'un gözetleme kulesinin belirlediği sınırı aşmakta; iktidarın dayattığı kalıpları reddederek kendi özgün benliğini yeniden inşa eden varoluşsal hamleyi gerçekleştirmek suretiyle bakışın sınırının ötesini görebilmektedir. Bu nedenle modern disiplin toplumunda bireye tanınan ideal özgürlük, dayatılan normlardan tümüyle kurtulmak değil; bu normların farkına vararak eleştirel bilinç yoluyla onlara karşı mesafe geliştirebilmektir. Eleştirel bilinç, bireyin tuğla olmaya zorlandığı modern toplumda, kendisine yalnızca duvar içindeki işleviyle değer biçen sistemi reddetmesi anlamına gelmektedir.

Sonuç

Modern toplumdaki dönüşüm süreci incelendiğinde, iktidarın geçmişten günümüze sürekli biçim değiştirdiği ve farklı mekanizmalar kullandığı; ancak birey üzerindeki etkisini koruduğu görülmektedir. İlk çağlardan günümüze kadarki süreçte farklı araçlar kullanan iktidar, modern toplumda denetim ve gözetim mekanizmaları aracılığıyla giderek görünmez olmuştur. Böylelikle iktidar, bireyin hayatının her alanına nüfuz edebilir bir hale gelmiştir. Bu süreçte birey, yalnızca dış otorite tarafından denetlenmekle kalmamış; toplumda var olabilmek için toplumsal normlar doğrultusunda kendi kendisini de denetleyen bir özneye dönüşmüştür.

Modern toplumun insan üzerindeki en büyük etkilerinden biri bireyi belirli normlar etrafında yeniden inşa etmesidir. Yeniden inşa etme süreci, bireyin benliğinden giderek uzaklaşmasına ve yabancılaşmasına neden olmaktadır. Nitekim tuğla metaforu ile anlatılmak istenen de budur. İnsan; eğitim, hukuk, toplumsal normlar ve total kurumlar aracılığıyla sistemin bir parçası, standart bir tuğla haline gelmektedir. Bu durum, bireyin özgür iradesini zayıflatmakta; birey artık modern toplum tarafından kendisine sunulan ve önceden belirlenmiş kalıplar içinde hareket etmektedir. Birey; yabancılaşma, yalnızlaşma, değersizleşme ve anlamsızlaşma gibi pek çok olumsuz duyguyu bir arada deneyimlemektedir.

Kafka'nın Gregor Samsa'sı, Sabahattin Ali'nin Raif Efendi'si, Oğuz Atay'ın Beyaz Mantolu Adam'ı, Metropolis'in işçileri ve The Wall'ın yüzleri silinmiş öğrencileri, modern toplumun

bireyi nasıl tükettiğini farklı şekillerde göstermektedir. Bu karakterlerin ortak noktası, bireyin ya sistem dışına itildiği ya da sistemin bir parçası haline geldiği için benliğini yitirmesi, yalnızlaşması ve tükenmesidir. Bu nedenle modern disiplin toplumunda bireyin trajedisi, yalnızca baskı altında yaşaması değil; giderek kendisi olmaktan uzaklaşmasıdır. Ancak bu süreç, değiştirilemez mutlak bir olgu değildir. Nitekim Pink Floyd'un *Another Brick in the Wall* şarkısında geçen "we don't need no thought control" (Düşünce kontrolüne ihtiyacımız yok) ifadesi, yalnızca müzikal bir itiraz olmayıp aynı zamanda modern toplumun bireyi aşırı denetim altına almasına karşı yöneltilen sembolik bir özgürlük çağrısıdır.

Sonuç olarak modern disiplin toplumu, bireyi yalnızca denetlemekle kalmamakta; aynı zamanda onu yeniden inşa etmekte ve benliğini silmektedir. Bu nedenle bireyin modern toplumdaki en temel mücadelesi, denetimden tümüyle kaçmak değil; iktidarın bireyi tuğlaya dönüştüren mekanizmalarını fark ederek bunları eleştirmek ve kendi benliğini koruyabilmektir.

KAYNAKÇA

Akbaş, A. (2024). Dijital Panoptikon: Elektronik gözetimin toplumsal yansımaları. *Sinop İlahiyat Dergisi*, (1), 51-89.

Ali, S. (2019). *Kürk mantolu madonna*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Arendt, H. (2012). *İnsanlık durumu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Atay, O. (2023). *Korkuyu beklerken*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aytaç, Ö. (2025). Modern gözetim, iktidar ve toplumsal alanın reorganizasyonu. Ö. Aytaç ve M. Yılmaz (Ed.), *Sosyoloji alanında uluslararası akademik araştırma ve çalışmalar içinde* (s. 97-120). Serüven Yayınevi.

Balamir Bektaş, R. ve Gelgeç Bakacak, A. (2009). Modernitenin sosyal kontrol söyleminin değişen görünümüleri. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 26(1), 33-48.

Bauman, Z. (2018). *Akışkan modernite*. (S. O. Çavuş, Çev.). İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Bayır, M. (2018). Egemen ve gözetimin çağdaş biçimleri: total kurum, disiplinci iktidar ve kamp. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 1, 46-61.

Çelik, E. ve Babaoğlu, E. (2024). Michel Foucault'ya göre iktidar-disiplin ilişkisi ve zamansallaştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(4), 1783-1814.

Çetin Kılıç, M. (2025). Gündelik yaşamda devletin vatandaşlar üzerindeki otorite inşasının incelenmesi. 5th Conference on Humanity and Social Sciences, Bursa, Türkiye, 11-13 Temmuz.

Deleuze, G. (1992). Postscript on the societies of control. *October*, 59.

Durmuşahmet, A. (2022). Gözetim akışı: Byung-Chul Han'ın disiplin toplumu eleştirisi olarak performans toplumu ve kültürel iklimlendirme. 4. *Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 20, 57-75.

Foucault, M. (1995). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans., 2nd Vintage Books ed.). New York, NY: Vintage Books.

Fromm, E. (1996). *Özgürlükten kaçış* (Ş. Yeğin, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.

Füruzan. (2015). *Parasız yatılı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gazi, M. A. (2025). Michel Foucault'nun güç, söylem ve disiplin perspektifinden Joker filmi: toplumsal çöküş ve psikolojik yıkımın anatomisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (57), 301-316.

Han, B.-C. (2017). *Psychopolitics: neoliberalism and new technologies of power* (E. Butler, Trans.). London, England: Verso.

Kafka, F. (2014). *Dönüşüm*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Lang, F. (Yönetmen). (1927). *Metropolis* [Film]. UFA.

Özdel, G. (2012). Foucault bağlamında iktidarın görünmezliği ve “Panoptikon” ile “İktidarın Gözü” göstergeleri. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication (TOJDAC)*, 2(1), 22-29.

Parker, A. (Yönetmen). (1982). *The Wall* [Film].

Pink Floyd. (1979). Another brick in the wall [Şarkı]. *The Wall* [Albüm]. Harvest Records.

Uzgören, S. (2025). Uysal vatandaş yaratma: sosyal politika ile normalleştirme mekanizmaları. *Akademik Düşünce Dergisi*, (12), 66-85.

Yücedağ, İ. (2017). Modern toplumda denetim asemblajı. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41, 161-175.